

۱۵۰۱۱۲۸

علوم قرآنی

(وحی، اعجاز، تحریف ناپذیری)

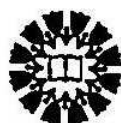
دکتر مجید معارف

دکتر فتح الله نجارزادگان

دکتر محمد علی مهدوی راد

تهران

۱۳۹۶

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)
بزو هشدۀ تحقیق و توسعه علوم انسانی

سرشناسه: معارف، مجید، ۱۳۳۲ -
عنوان و نام پدیدآور: علوم قرآنی (وحی، اعجاز، تحریف‌ناپذیری) / [مؤلفان] مجید معارف، فتح‌الله نajarزادگان، محمدعلی مهدوی‌راد؛ [با همکاری حامد دژآباد، روح‌الله شهیدی].
مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری: هفت، ۳۵۹ ص.
فروست: «سمت»؛ ۲۰۲۲. الهیات (علوم قرآن و حدیث)؛ ۵۲.
شابک: ۶-۳۴۳-۰۲-۶۰۰-۹۷۸-۱۶۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Majid Maaref, Fatollah Najarzadegan, Mohammad Ali Mahdavarad. Quranic Sciences: Revelation, Inimitability, Absence of Distortion.
یادداشت: همکاران مؤلفان: حامد دژآباد، روح‌الله شهیدی.
یادداشت: کتابخانه: ص. ۳۱۱-۳۳۰.
یادداشت: نمایه.
عنوان دیگر: وحی، اعجاز، تحریف‌ناپذیری
موضوع: قرآن - وحی
موضوع: Qur'an -- Inspiration
موضوع: قرآن - اعجاز
موضوع: Qur'an -- Miracles
موضوع: قرآن - تحریف
موضوع: Qur'an -- Distortion
شناسه افزوده: نajarزادگان، فتح‌الله، ۱۳۳۷-
شناسه افزوده: Najarzadegan, Fatollah
شناسه افزوده: مهدوی‌راد، محمدعلی، ۱۳۳۴-
شناسه افزوده: Mahdavarad, Mohammad Ali
شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی.
The Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Humanities (SAMT), Institute for Research and Development in the Humanities.
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۶ / ع ۸ / ۸۶ BP
رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۱۵۸
شماره کتابشناسی ملی: ۴۳۸۲۶۷۴

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)
پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

علوم قرآنی (وحی، اعجاز، تحریف‌ناپذیری)
دکتر مجید معارف (استاد دانشگاه تهران) با همکاری دکتر حامد دژآباد (استادیار دانشگاه تهران، پردیس فارابی)، دکتر فتح‌الله نajarزادگان (استاد دانشگاه تهران، پردیس فارابی)، دکتر محمدعلی مهدوی‌راد (دانشیار دانشگاه تهران، پردیس فارابی) با همکاری دکتر روح‌الله شهیدی (استادیار دانشگاه تهران، پردیس فارابی)

چاپ اول: بهار ۱۳۹۶

تعداد: ۵۰۰

حروفچینی، لیتوگرافی، چاپ و صحافی: سمت

قیمت: ۱۶۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشنده‌گان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)، روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۶۶۳۶، تلفن ۰۲-۴۴۲۴۶۲۵۰. info@samt.ac.ir www.samt.ac.ir

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

سخن «سمت»

یکی از هدف‌های مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاه‌ها بوده است و این امر مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنایی و مسائل این علوم است.

• ستاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گام‌هایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می‌کرد که سازمانی مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۳/۱۲/۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها» را، که به اختصار «سمت» نامیده می‌شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسوز، به مطالعات و تحقیقات لازم بپردازد و در رشته‌های مختلف علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب‌نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن باید به تدریج و پس از انتقادات و یادآوری‌های پیاپی ارباب نظر به دست آید و انتظار دارد که این بزرگواران از این همکاری دریغ نورزند.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته «علوم قرآن و حدیث» در مقطع کارشناسی ارشد به عنوان منبع اصلی دروس «علوم قرآنی ۱ و ۲» هر کدام به ارزش ۲ واحد تدوین شده است. امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	درآمد
۵	فصل اول: وحی در قرآن و منابع اسلامی
۵	۱. مقدمه
۷	۲. وحی از نظر لغوی و اصطلاحی
۹	۳. وحی در قرآن
۱۷	۴. نقد اوهام مشرکان درباره وحی
۱۸	۵. انواع وحی
۲۴	۶. وحی در روایات اسلامی
۳۲	۷. ماهیت و منشأ وحی
۴۸	۸. بررسی موضوع و مفاد وحی قرآنی
۶۴	۹. رؤیابنداری وحی
۸۹	۱۰. ویژگی‌های وحی
۹۷	پرسش
۹۸	پژوهش
۹۹	منابع برای بحث و پژوهش
۱۰۰	فصل دوم: اعجاز قرآن
۱۰۰	درآمد
۱۰۱	گفتار اول: معجزه‌شناسی
۱۰۱	۱. بازشناخت مفهوم معجزه و گونه‌های تعبیر آن در ادبیات قرآنی و دینی
۱۰۱	۲. معجزه در لغت و اصطلاح
۱۰۲	۳. معجزه در آینه بیان قرآن
۱۰۷	۴. سرشت اعجاز محمدی، چستی و چرایی‌ها
۱۱۲	۵. هم‌آورد طلبی قرآن
۱۱۹	۶. گزیده کتاب‌شناسی اعجاز قرآن

۱۲۶	پرسش
۱۲۶	پژوهش
۱۲۷	گفتار دوم: اندیشهٔ اعجاز، زمینه‌های پیدایی و سیر تطور
۱۲۷	۱. زمینه‌های پیدایی بحث‌های اعجاز
۱۲۷	۲. کشاکش‌های کلامی
۱۳۰	۳. نهضت ترجمه
۱۳۰	۴. سیر اندیشهٔ اعجاز
۱۵۰	پرسش
۱۵۱	پژوهش
۱۵۱	گفتار سوم: وجه اعجاز قرآن
۱۵۱	۱. دیدگاه‌های مختلف دربارهٔ وجه اعجاز قرآن
۱۵۶	۲. نگاهی به آراء
۱۵۶	۳. اعجاز بیانی مهم‌ترین وجه اعجاز و راه‌های اثبات آن
۱۵۷	۴. واکنش‌های معاصران روزگار نزول در برابر قرآن
۱۶۷	۵. بنیادهای اعجاز بیانی قرآن
۱۹۷	پرسش
۱۹۸	پژوهش
۱۹۹	فصل سوم: تحریف‌ناپذیری قرآن
۱۹۹	درآمد: واژهٔ تحریف در لغت و اصطلاح
۲۰۱	گفتار اول: سیر اندیشهٔ تحریف‌ناپذیری قرآن و چالش‌های فرارو
۲۰۳	۱. چالش‌ها در اندیشهٔ تحریف‌ناپذیری قرآن
۲۲۲	پرسش
۲۲۳	پژوهش
۲۲۴	گفتار دوم: بررسی ادلهٔ تحریف‌ناپذیری قرآن
۲۲۴	۱. آیات قرآن
۲۲۸	۲. احادیث
۲۳۱	۳. شواهد تاریخی
۲۳۴	۴. دلیل عقلی
۲۳۴	۵. گواهی دانشمندان بر سلامت قرآن از تحریف

۲۳۹	پرسش
۲۳۹	پژوهش
۲۴۰	گفتار سوم: بررسی و نقد مستندات تحریف گرایی
۲۴۰	مقدمه: تفاوت تحریف گرایی در قرآن و عهدین
۲۴۲	۱. ادله روایی تحریف و مبانی نقد آن‌ها در مصادر فریقین
۲۶۴	۲. بررسی و ارزیابی ادله تاریخی تحریف قرآن
۲۷۶	پرسش
۲۷۷	پژوهش
۲۷۹	فصل چهارم: تفسیرپذیری و حجیت ظواهر قرآن
۲۷۹	درآمد: نگاهی به گونه‌های الفاظ قرآن
۲۸۱	گفتار اول: بررسی مفاهیم پایه و ارائه دیدگاه‌ها
۲۸۱	۱. بررسی مفاهیم پایه
۲۸۵	۲. ارائه دیدگاه‌ها
۲۸۹	پرسش
۲۸۹	پژوهش
۲۹۰	منابع برای بحث و پژوهش
۲۹۰	گفتار دوم: ادله جواز و حرمت تفسیر قرآن
۲۹۰	۱. ادله جواز و حجیت ظواهر قرآن
۳۰۲	۲. بررسی و نقد ادله حرمت تفسیر و عدم حجیت ظواهر
۳۰۹	پرسش
۳۰۹	پژوهش
۳۱۰	منابع برای بحث و پژوهش
۳۱۱	کتابنامه
۳۳۱	نمایه آیات
۳۴۳	نمایه اصطلاحات
۳۴۹	نمایه اعلام و اماکن

درآمد

مسلمانان از روزگار نزول قرآن تاکنون، دل در گرو آن داشته و دارند. این دل‌دادگی، قرآن را موضوع و محمل بسیاری از اندیشه‌ورزی‌های عالمان مسلمان ساخته و ایشان را بر آن داشته است تا آن را از جوانب و زوایای گوناگون بررسی نمایند. این بررسی‌ها که با آهنگ نزدیکی به ساحت کلام الهی و فهم دقیق‌تر آن انجام می‌گرفت، اندک اندک و با گذر زمانه شاخ و برگ فراوان یافت و مجموعه‌ای از دانش‌ها را پدید آورد که به «علوم قرآنی» نامبردار شد. دانشیان به فراخور توش و توان و فضای حاکم بر روزگار خویش درباره شاخه‌های گوناگون علوم قرآنی نگاهته‌هایی فراهم آوردند و حتی در دوران معاصر بدین علوم به‌عنوان رشته‌ای دانشگاهی نگریستند. این نگرش جدید، لوازم و مقتضیاتی با خود دارد که بازنگری میراث پیشینیان و انسجام بخشیدن بدان و توجه به مسائل و شبهات رخ داده در شمار آن است.

نکاتی از این دست، برخی از اساتید رشته علوم قرآن و حدیث را بر آن داشت تا قلم به دست گیرند و بر پایه سرفصل‌های مصوب و همچنین تجربه‌های خود، نگاهته حاضر را پدید آورند. درون‌مایه اثر، برخی از مباحث علوم قرآنی است که به طور معمول در دروس مقطع کارشناسی ارشد علوم قرآنی و حدیث مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. این مباحث در چهار فصل ارائه شده است:

نخستین فصل «وحی در قرآن و منابع اسلامی» است که دکتر مجید معارف آن را نگاهته و در نگارش آن از همکاری دکتر حامد دژآباد و آقای حسین افسردیر بهره‌مند شده است. این فصل، ابتدا مفهوم لغوی و اصطلاحی وحی و سپس پدیده وحی از منظر قرآن را مورد بررسی قرار می‌دهد و در این راستا مقولاتی چون کاربردهای وحی و معانی آن، سابقه و اقسام وحی و مسائل در پیوند با آن را، چنان‌که از قرآن برمی‌آید، به تصویر می‌کشد. سپس به وحی در روایات فریقین می‌پردازد و با بررسی احادیث ایشان، بعثت پیامبر (ص) و نخستین نزول بر او را به بررسی و تحلیل می‌گذارد. قسمتی دیگر از این فصل به تحلیل سرشت و ماهیت وحی اختصاص دارد. بر همین اساس، از منشأ و خاستگاه

وحی سخن به میان آمده، تحلیل‌های مادی از آن به نقد کشیده شده است و قدسی بودن خاستگاه وحی، مستند و مستدل می‌گردد. این پرسش که آیا وحی قرآنی بر پیامبر (ص)، شامل الفاظ و معانی با هم بوده یا تنها معانی وحی گردیده و عبارت‌پردازی از پیامبر (ص) بوده است، فرعی دگر در بحث ماهیت وحی پدید آورده است که در این فصل، با عنوان بررسی موضوع و مفاد وحی قرآنی بدان پرداخته شده و در آن ادله‌ای مبنی بر وحی توأمان الفاظ و معانی بر پیامبر (ص) یاد گشته و نظریه مخالف آن نقد گردیده است. نظریه رؤیابنداری وحی گمانه دیگری در ماهیت‌شناسی وحی است که از منظر آیات و روایات به رشته نقد کشیده شده است. سرانجام، فرجامین محور بحث وحی به ویژگی‌های وحی می‌پردازد تا معرفت حاصل از آن را از دیگر معارف جدا سازد.

فصل دوم که به «اعجاز قرآن» اختصاص دارد به قلم دکتر محمدعلی مهدوی راد با همکاری دکتر روح‌الله شهیدی نگاشته شده است. این فصل مقوله اعجاز قرآن را در سه گفتار بررسی کرده است. در گفتار نخست، از مفهوم اعجاز، سرشت اعجاز پیامبر (ص)، سیر تحدی قرآن و آشنایی با منابع بنیادین اعجاز سخن رفته است. در گفتار پسین، اعجاز قرآن در درازنای تاریخ، بررسی و از زمینه‌های پیدایش و تطورات آن بحث شده است. در این گفتار، کوشش بر آن است که مهم‌ترین متون و تصریحات عالمان پیش‌روی مخاطب نهاده شود. پایان این گفتار به وجه اعجاز قرآن اختصاص یافته و پس از بیان دیدگاه‌های مختلف، مهم‌ترین وجه اعجاز؛ یعنی اعجاز بیانی و بنیان‌های آن واکاوی شده است.

سومین فصل کتاب از «تحریف‌ناپذیری قرآن» سخن می‌گوید که دکتر فتح‌الله نجارزادگان (محمّدی) آن را نوشته است. این فصل، با سخن از مفهوم تحریف در لغت و اصطلاح آغاز می‌شود و در گفتار نخست سیر اندیشه تحریف‌ناپذیری را در تاریخ پی می‌جوید و می‌کوشد تا برای چالش‌ها و ناهم‌ولری‌های فراوی آن (حال چه از منابع شیعی برآمده باشد و چه از منابع اهل سنت و چه از ادعاهای خاورشناسان)، چاره‌جویی کند. دومین گفتار این فصل به ادله قرآنی، روایی، عقلی، تاریخی و ... تحریف‌ناپذیری می‌پردازد. سومین گفتار، مستندات و ادله نظریه رقیب را بررسی و نقد می‌کند. در این بررسی نخست از ادله روایی تحریف‌گرایی بحث می‌کند و می‌کوشد تا افزون بر نقدهای موردی و جزئی، مبانی و روش‌های کلی نقد این گونه روایات را به دست دهد. دومین روش انتقادی این گفتار به ادله تاریخی تحریف‌گرایان چون بحث جمع قرآن، مصاحف صحابه و ... معطوف است.

«تفسیر‌پذیری و حجیت ظواهر قرآن» چهارمین فصل از کتاب، نگاشته دکتر فتح‌الله نجارزادگان (محمّدی) است. این فصل با مقدمه‌ای در مورد گونه‌های الفاظ قرآن چون ظاهر، نصّ، و مفسّر آغاز شده است. برای این منظور، در گفتار نخست با ارائه تعاریفی روشن از مفاهیمی چون حجّت و تفسیر، دیدگاه‌های مختلف درباره جواز یا عدم جواز تفسیر را گزارش می‌کند. دومین گفتار این فصل، به گزارش ادله قرآنی و روایی و ...، جواز تفسیر و حجیت ظواهر قرآن، بررسی و نقد ادله حرمت تفسیر و عدم حجیت ظواهر مانند روایات تفسیر به رأی پرداخته است.

نگارندگان در پایان، مساعدت سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) را که زمینه انتشار این کتاب را فراهم ساخت، ارج می‌نهند و از دیده‌وران، اندیشه‌ورزان و قرآن‌پژوهان می‌خواهند تا با یادآوری‌ها و راهنمایی‌ها، ایشان را در غنا و ارتقای مطالب کتاب یاری رسانند.

زمستان ۱۳۹۵

مجید معارف

محمدعلی مهدوی‌راد

فتح‌الله نجارزادگان